

MAGYAR PHILOSOPHIAI SZEMLE.

TÖBBEK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTIK

BARÁTH FERENCZ ÉS BÖHM KÁROLY.

I. ÉVFOLYAM.

3. FÜZET.

1882. JUNIUS 1.

Megismeritek az igazságot, és az igazság
szabadokká téssen titeket.

János VIII. 32.

TARTALOM:

1. A philosophálás akadályai. — Második közlemény. — *Dr. Horváth Cyrill.*
2. Péterfi Károly élete és munkái. — Második közlemény. — *Dr. Kiss Áron.*
3. Néhány újabb kutatás a kísérleti lélektan terén. — *Böhm Károly.*
4. A nyelvtudomány jelen állása. — *Bodnár Zsigmond.*
5. Az amerikai költészet fejlődése. Walt Whitman. — Második közlemény.
6. Értesítő: Alexander Bernát. Kant. Élete, fejlődése és philosophiája. — Vége. — *Dr. Nemes Imre.* — Les maladies de la mémoire. — *K.*
7. Gondolatok.
8. A philosophiai folyóiratokból.
9. Újabb philosophiai művek.

BUDAPEST.

AIGNER LAJOS.

1882.

A „MAGYAR PHILOSOPHIAI SZEMLE“

munkatársai egyelőre a következők:

<i>Dr. Alexander Bernát</i>	<i>Grünwald Béla</i>	<i>Péterfy Sándor</i>
<i>dr. Babics Kálmán</i>	<i>György Aladár</i>	<i>dr. Pulszky Agost</i>
<i>dr. Bánóczi József</i>	<i>Harrach József</i>	<i>Schmitt Jenő</i>
<i>dr. Bászel Aurél</i>	<i>dr. Horváth Cyrill</i>	<i>Schneller István</i>
<i>dr. Bihari Péter</i>	<i>Hunfalvy Pál</i>	<i>dr. Schwarcz Gyula</i>
<i>Bodnár Zsigmond</i>	<i>dr. Kiss Áron</i>	<i>dr. Schwartzter Ottó</i>
<i>dr. Buday József</i>	<i>dr. Kovács Ödön</i>	<i>dr. Simon József</i>
<i>Dengi János</i>	<i>Kuncz Elek</i>	<i>dr. Széchy Károly</i>
<i>Domanovszki Enäre</i>	<i>dr. Lechner László</i>	<i>dr. Szentkláray Jenő</i>
<i>Dunai Ferenc</i>	<i>dr. Maczki Valér</i>	<i>Szlamka Elek</i>
<i>dr. Emerichy Géza</i>	<i>dr. Medveczky Frigyes</i>	<i>Szöcs Farkas</i>
<i>Fekete Endre</i>	<i>Melegh Gyula</i>	<i>dr. Tolnay Lajos</i>
<i>dr. Felméri Lajos</i>	<i>Nagy Gusztáv</i>	<i>dr. Tóth Sándor</i>
<i>dr. Fischer Lajos</i>	<i>dr. Nemes Imre</i>	<i>Vandrák Endre</i>
<i>Gombócz Mihály</i>	<i>dr. Öreg János</i>	<i>dr. Werner Rezső.</i>
<i>Greguss Ágost</i>	<i>dr. Pauer Imre</i>	

Felelős szerkesztő: **Böhm Károly.**

Társszerkesztő: **Baráth F.**

A »Magyar Philosophiai Szemle« megjelenik kéthavi füzetekben, tehát évenként összesen hat füzetben, mintegy 30—35 ívnyi tartalommal.

Előfizetési ár: egész évre **5 forint.** Egyetemek, theologiai intézetek s egyéb felső iskolák hallgatói, ha ellenőrizve történik az előfizetés, személyök részére évenként **3 forinttal** fizethetnek elő.

A lap szellemi részét, s általában a szerkesztést illető tudósítások a szerkesztőséghez (*Deák-tér, 4. sz. evang. főgymnasium*), az anyagi részt s kiadást illetőleg pedig *Aigner Lajos*hoz (*Városház-tér*) küldendők.

Figyelmeztetésül. Szemlénk mostani száma soron kívül jelenik meg, hogy a jelen polgári év első felére (januárius—junius) eső három füzet teljes legyen. Legközelebbi számunk július elején jelenik meg, a rendes időben, s a többi kéthavonként, a maga idején.

A PHILOSOPHÁLÁS AKADÁLYAI.

— Második közlemény. —

7. Gondolataink eddigi folyamata szerint ezentúl a tisztán vett philosophálás akadályaival lesz dolgunk. Ezen akadályok eltávolítandók; de korántsem így vagy úgy, itt vagy ott, hanem mindig a céltudatos pontosság fenntartása mellett. Arra nézve azonban, hogy az így megtörténhessék, minden más előtt az alapvetésről kell gondoskodnunk.

Az eltávolítandó akadályokat szellemi fonákságoknak neveztük; állítottuk azonfölül, hogy azok, főleg akkor, ha már megrögzöttek, a tisztán vett philosophálás rendeltetésszerű haladását egyre háborgatják. Minek ígyléte mellett az alapvetést olynemű sajátsággal tartozunk ellátni, melynél fogva az nekünk, az iménti haladás ügyében, — a philosophiai belátáshoz útát nyisson.

Ezek után mintegy önként merülnek itt föl a következő kérdések: *a)* kik azok, kik amaz eltávolítandó akadályokat előhozzák? *b)* miféle ok kényszeríti őket arra, hogy azon akadályokat előhozzák? *c)* melyik ama főgondolat, mely az alapvetés megalkotását lehetővé teszi? *d)* melyek különösen és mily tulajdonságúak azok az eltávolítandó akadályok?

Legcsekélyebb okoskodásra sincs szükségünk, hogy e kérdések időszerűségéről meggyőződjunk. A közönséges tapasztalás is eléggé bizonykodik mellettük. Kétségbe nem hozható tény az, hogy voltak és napjainkban is vannak, kiket a tisztán vett philosophálás emberei, épen az így vett philosophálás iránti viselkedés miatt, ellenpártiaknak tartanak és kártékonykodó akaratról vádolnak. De másfelül azt sem lehet tagadni, hogy ilyféle vád a tisztán vett philosophálás embereit is szokta terhelni. — Számtalanszor hallható az. Hallható pedig épen azok részéről,

kiket a jelzett philosophálás emberei ellenpártiaknak neveznek és kárhoztatnak.

Két felekezet áll tehát egymással szemközt: a tisztán vett philosopháláshoz szítóké tudniillik és az azt kárhoztatóké. Rövidség okáért hadd képviselje az elsőt az A., a másodikat a B. betű. Váddal lép föl mind a két fél, melyet azonban mind a kettő részéről nyomban szokott követni a védekezés.

Az érintettek hallása után azt kellene gondolnunk, hogy maga a tisztán vett philosophálás sem más, mint akadály a neki akadályul szolgáló dolgok útjában. Lehetséges az, hogy a tisztán vett philosophálás valaminek akadályul szolgáljon? E pont fölvilágosítandó.

Annyi áll, hogy az a vád, melyet az A. és B. felek egymás ellen felhoznak, közös és kölcsönös. Mint közös, a valamiben való megegyezésnek, mint kölcsönös, a valamiben való különbözésnek látszatával jár. Hogyan értendő ez? Mi az különösen, a mire nézve egymással megegyeznek? Mi az különösen, a mire nézve egymástól különböznek?

Az világlik azonfölül ki az egészből, mintha itt csakugyan rejlenék valami, a mire a közösségnek szüntűgy, mint a kölcsönösségnek támaszkodnia kell. Ha van, mi az és hol keresendő? Ha nincs, mi hozza azt elő, hogy az említett váddal élők, saját eljárásuk ügyében a számadásra is, ha pedig kell, az eljárás megigazolására is, mindenkor készek?

A philosophia dolgában kieszközlendő eligazodhatás végett, okvetlenül szükséges: hogy nálunk e vitapont mielőbb az öntudatosan meghaladott vitapontok közé sorozhatóvá váljék. Sok, igen sok létezési mozzanat kívántatja ezt velünk.

Ezek megérintése után járuljunk most már közelebb az előttünk lebegő feladat magvához.

8. Az is egy a tagadás alá nem eshető tényadatok közül, hogy mi, a belénk oltott határozottságok fejleményei között, az úgynevezett tökélyösztön titokteljes nyilvánulatait is megfigyelhetjük. Nem vergődnek ugyan azok föl mindenkor az öntudatosság világosan biztos köréig; az akarat sem gyakorol mindenkor fölöttük eldöntő hatalmat: bizonyos mindamellett, hogy mi a tökélyösztön nyilvánulatai nélkül sohasem szűkölködünk. Magának az életnek határozott törvényekhez való kötöttsége hozza

már azt úgy magával. Azért oly nagy azok száma, kik ezen ösztön nyilvánulataira bármily alkalommal szeretnek hivatkozni. Különösen szeretnek pedig ezen ösztön nyilvánulataira hivatkozni azok, kik előtt az érzelmek tanúskodása többet nyom, mint akármily elvontan szövesztett okoskodás. Sőt azok felfogása sem gáncsolható, kik minden tétovázás nélkül állítják: hogy az, a min az emberi boldogság és boldogtalanság végsőleg alapszik, épen a tökélyösztön hatáskörén belül keresendő legyen.

Ezen ösztön az, melynek hatályoskodásánál fogva képes az ember, mind az elméleti, mind a gyakorlati élet határain belül, a föld bármily lakója fölé emelkedni. Ez hozza azt magával, hogy a közvetlen tapasztalás letartóztató korlátainak megerőtlenítése és az értelmi egyoldalúságok meghaladása után, az eszmények tiszta világába bejuthasson. A tökélyösztön az, melynek fokenkénti fejlődése mellett, arra is vállalkozhatik az ember, hogy az emberi méltóság mélyebb érzésének öntudatosan szabad megállandósítása által, magát erkölcsileg oly indok birtokába helyezze; melytől őt az élet semmiféle külső mostohasága sem foszthatja meg.

De másfelül az is bizonyos, hogy olykor épen a kérdéses tökélyösztön nyilvánulatai teszik állandókká a boldogtalansági állapotok gyötrődéseit. Példák tanúskodnak ezen állítás igazsága mellett. És ez nagyon természetes, az élet most már annyira zagyvált és annyira megfonákított viszonyai között. Mi az, a mi miatt most az ember a birtokába kerített állapotok egyik fokával sem tud megelégedni? A tökélyösztön. Mi az, a mi őt a bizonytalan jövő felé irányuló törekvésre szünet nélkül sarkalja? A tökélyösztön. Mi az, a mi vele az elméleti nemkülönben, mint a gyakorlati határoeltság nyomasztékainak, tehát a földi gyarlóság visszásságaival együtt, a csalódás szakadatlan kelepceinek fanyarságát leginkább érezteti? A tökélyösztön.

De mi hát mégis, a maga valóságában, az a tökélyösztön? Magában véve, forrása minden szépnek, igaznak és jónak; de az emberre viszonyítva, lehet forrása minden rútnak, igaztalan-nak és rosznak. Világos, hogy ezen utóbbi csak bizonyos föltét alatt lehet így. Magában véve, a tökélyösztön is bír eredeti törvényekkel, melyek szerinti hatáskodásakor csakugyan forrása minden szépnek, igaznak és jónak; ámde mivel az életben a

tökélyösztn ilyen vagy olyan megértékesítése is az ember önkényének befolyásától függ: fordulhatnak elő viszonyok, melyek között az önkény befolyásának előhozványai a tökélyösztn hatáskodásának törvényszerű előhozványaival homlokegyenest ellenkeznek. — Az ily fajú esetek nyujtanak azután alkalmat arra: hogy olykor a rút a szépen, az igaztalan az igazon, a rossz a jón fölülkerekedjék.

E fölülkerekedést azonban nem lehet szükségképeninek mondani; mert nagyobb részint mégis csak az embertől függ, hogy rá nézve, a tökélyösztn ezen vagy azon eredménynek forrása legyen.

Az embertől? Így tudakozódhatnék az iméntiek hallása után valaki. Az embertől? Nem csalódottsági nézet ez? Csak imént hallók, hogy az ember az eszmények tiszta világába is juthat, és hogy ő az emberi méltóság mélyebb érzését, mint tőle el nem ragadható indokot, meg is állandósíthatja; de hallók azt is, hogy az ember, a tőle nem függő meghatározottság következtében, a csalódás szakadatlan kelepcéi között fanyalkodik. Hogyan férnek ezek így össze? Ugyan mi lehetne az bennünk, a mi még a tökélyösztn ilyen vagy olyan eredménye fölött is kénye-kedve szerint intézkedhetnék? Lehetséges ez?

Mi lehetne? Nem más bizonyára, mint az öntudattal járó szabadságnak észirányos megérvényesítése. Föltét azonban, hogy ez a megérvényesítés valódi legyen. Ha nem lenne valódi, sem a nyomasztó határozottság kelepcéitől annak rende szerint el nem vonatkozhatnék, sem az eszmények tiszta világába való eljutásban nem reménykedhetnék. Lesz pedig ama megérvényesítés valódi akkor, ha az ész egyedül az igazság eszméjének határain belül és csak annak megható erejénél fogva tevékenykedik. Mit akar ilyenkor az öntudatosan, a szabadon mozgó ész? Egyedül az igazságot. Egyedül ez után puhatolódik mindenütt és mindenben. Csak az igazság elégítheti őt ki mindenütt és mindenben.

Ha vizsgálódik, nem azt kérdi csupán a szépnél, vajon az, a mi szépnek mondatik, szép-e vagy nem; hanem arról akar bizonyossá lenni, a mi a szépnek mondottat igazi széppé teszi. Az igaznál sem elégszik meg egyedül annak hallásával, hogy ez igaznak tartatik; hanem arról akar bizonyossá lenni, a mi az

igaznak tartottat igazi igazzá teszi. A jóban sem találánd megnyugvást egyedül azért, mert jónak ítéltetik; hanem arról akar bizonyossá lenni, a mi a jónak ítéltet igazi jóvá teszi.

És mit művel akkor a jelzett ész, midőn az igazság eszméjét, az érvényesítettség különböző fokain keresztül mindenütt és mindenben így méltányolja? A saját tisztaságában vett philosophálást gyakorolja. Következőleg az igazság eszméje az, a mi a philosophián belül, annak valódi, vagyis azon székpontját teszi, mely a philosophia eszméjét minden más eszmétől megkülönbözteti.

Ez az ok, mely miatt a philosophálás a tökélyösztön határai között sem kereshet mást, mint azt, a mi az igaznak bizonyultat igazzá teszi. Hogyan értendő e folyomány?

9. Valahányszor a philosophia becsének vagy méltóságának meghatározására és behatóbb megismerésére kerül a sor, a már érintett A. és B. felek közül mindegyik előlép a maga nézetével. Itél és hathatósodik mind a két fél; de azzal, hogy csak ítéljen és hathatósokdjék, egyik sem elégszik meg. Fontoskodásukból lehet gyanítani, hogy valami más is lebeg előttük. Tulajdonképen ezen valami az, a mire ők az ítélkedés, meg a hathatósokodás egész súlyát fektetik. Azt akarják ugyanis minden áron elérni, hogy ítélkedésük és hathatósokodásuk jogosultnak ismertessék.

Az A. fél működése oda irányul, hogy a philosophiának bármily életkörbe való befolyása minél biztosabban megindítható és minél nagyobb mértékben kiterjeszthető legyen. E fél a philosophia minden életkörbe való befolyását oly szükségletnek találja, mely nélkül a szellemi munkálkodás egyetlenegy ágában sincs remény a kellő megállapítottsághoz; holott az ő meggyőződése szerint, ez azon sajátság, melytől ott az óhajtott eredmény valódisága leginkább függ. Határozottan követeli e fél a bölcsésztől, hogy minden ellen, a mi nem igazán valódi, síkra keljen.

De a B. félbeliek is elkövetnek mindent, hogy azt, a mi az előbbieket szerint tisztán philosophicum, a tényleges foglalkozás határai közül, ha lehet, mindenképen kiszorítsák. Nálunk sem új, sem nem szokatlan most már az ilyenmű kísérletezés. A többi között azt szokták e fél tagjai mondogatni: ha van valami, amit

a természettel dacoló akadékoskodás miatt el kell távolítani, eltávolítandó bizonyára azon tényezkedés, mely a tiszta philosophálás nevét viseli. Eltávolítandó pedig azért, mert épen ő áll utjában amaz érdekek sokaságának, melyeknek alkalomhoz mért előállítását, háborítatlan birását és gyönyörködtető élvezését maga az emberi természet sajátoszerű mivoltozottsága sürgeti. Korántsem esetleges, korántsem mulékony, hanem ösztönszerű, tehát igazán lényeges az oly érdekek utáni törekvés. Nem ez a törekvés sodorja az embert belé a természetlen állapotok fanyarító ridegségébe, hanem az a philosophálás, mely a helyett, hogy magát minden valódi tartalomtól üresnek vallaná, tisztának szokta nevezgetni.

10. Ilyen az A. és B. felek közötti viszonylás tényállása. Feszültség innen is, feszültség onnan is. Csak alkalom kell, hogy egymás ellen bármikor és bárhol kikeljenek. Az a makacskodás, melylyel ilyenkor mindenik fél a maga eljárásának jogosultsága mellett küzd, magát ezt a küzdést oly sajátosságúvá teszi, mely miatt azután az, az ismeretek elméleti osztályának irányában épen úgy hátrányos, a hogyan hátrányos a gyakorlati osztály tekintetéből.

Hátrányos az elméleti osztály irányában; mert azt a létezőknek tudatunkban való visszatükrözésekor több oldalról meghezagosítja. Olykor meg a helyett, hogy ismereteink rendét az ismeretek tárgyainak rendével összhangzásba hozná, az ellenkező állapotot teszi divatozóvá. Innen azután a csalódás különböző fajtái, melyek alapján az, a mi tárgyi, alanyi, ellenkezőleg az, a mi alanyi, tárgyinak tartatván, okúl szolgálанд arra, hogy az igazán megnyugtató bizonyosság időszaka meg se kezdődhessék.

De hátrányos a szóban forgó küzdés az ismeretek gyakorlati osztályának tekintetéből is; mert a különböző eszmények öntudatosan szabad megvalósításáért buzgó törekvést, az élet sokféleképen megzavart és kedélyháborító viszonyai miatt, hatástalanná teszi. Innen azután a meghasonlás olynemű állapota, melynek zabolátlankodásai között, az egyik fél tudományos működése pályatért veszt, a másiké ellenben egyoldalulag túlzás-kodik. Példák bizonyítják, hogy az ily állapotra jutott tudományoskodás minden egyéb, csak az nem, a minek lennie kellene.

De nem is lehet különben. Hisz a nemzetek igazinak állít-

ható jóléte és jólléte nem az egymással meghasonlott, hanem az egymást kölcsönösen föltétező, meghatározó és kiegészítő tényezők munkálkodásától függ. E szabály alól a nemzet tudományoskodási ügyköre sincs kivéve. Nem is lehet. Akár a philosophiai, akár a más ismeretszakokkal foglalkozó egyének kara vonuljon valahol a közművelődés pályakörétől egészen vissza: bizonyos, hogy ott, különböző alakban bár, de mégis előbb-utóbb be fog következni a szellemi buzgólkodásnak szegyenítő megrokkánása.

Legváratlanabb ilyenkor mégis a dologban az, hogy az ily módon egymással meghasonlott, egymást kártékonykodólag háborgató felek közül akármelyik vonassék kérdőre, azt fogja mindig állítani: hogy neki az általa követett eljáráshoz joga van. Van pedig, az ő nézete szerint azért, mivel azt, hogy ellenfelével szemközt, ilyféle bánásmódhoz ragaszkodjék, a természettől belé oltott tökélyösztön általában vett mivolta szintűgy, mint alkalomszerű sugarlása igényli.

Gondolható ez a tökélyösztön tisztán kezelt felfogása mellett? Ha igen, hol rejlik az alap, mely az ily felfogást lehetővé teszi? Ha nem, honnan, ily esetek előfordultakor, a tökélyösztönre való hivatkozás?

Feladatunk többoldalúságával együtt ugyanannak kényes volta sürgeti: hogy e tárgy körül a tartalmába való behatásnak a szokottnál egy kissé tágabb tért engedjünk.

11. Akár az átérzés, akár az átértés, akár az átélés folyamatán keresztül nyilatkozzék meg bennünk a fokonyként fejlődő tökélyösztön, állapotokat létesít, melyek, sokirányúak lévén, a felfogásnak több módját veszik igénybe. Tudakolhatni ugyanis: minő ezen állapot egyetemleges oldalánál, minő egyedleges oldalánál, minő e két oldalt önmagában egyesítő egészleténél fogva? A mennyiben az ily állapotnak egyetemleges oldala van, összefüggésbe hozza az embert, mint a létezés általános törvényei alatt állót, a létezők valamennyi országával. A mennyiben az ily állapotnak egyedleges oldala van, elkülöníti az emberi egyént minden más létezőtől. A mennyiben pedig az ily állapot az előbbi oldalakat, mint egymást kölcsönösen kiegészítő létmozzanatokat, egyesíti és viszonylagos érvényre juttatja, öszhangzáshoz segíti a tökélyösztön birtokolóját mindennel, a mi magát az életfejlés útján teszi azzá, mivé, eredetileg megminősített hatáskodásánál

fogva, lennie kell. Ennyire fontos bennünk a tökélyösztn megnyilatkozásának így vagy amúgy megminősített, így vagy amúgy megmennyisített foganatoskodása.

Ezen ösztön ingerlésének alapján törekszünk oly állapot birtokára, mely minket minden irányban és valamennyi oldalról kielégítsen, mely semmit se tartalmazzon, a mi vágyódásunkat egy más, idegenszerű elemtől egészen tiszta, állapotba való átmenésre belsőleg izgathatná. Nem titok azonban most már az élesebben gondolkodók előtt, hogy az a minden idegenszerűtől tiszta állapot csak eszmény, tehát olyas valami, a minek a tér, az idő, meg az okság viszonyai közé szorított ember sohasem lehet tényleges birtokolója.

Az ok, mely miatt ez így van, világos. Az ember ugyanis, mint véges és fejlődés útján létesülő lény, a rá nézve szükségképeni meghatározottsággal való küzdés nélkül életének egyetlenegy percében sem lehet el. Küzd, mert a küzdés saját eredeti hivatásának kelléke; küzd, de a nélkül, hogy őt a teljesen kielégítő végcélhoz való eljuthatás reménye valamikor csak kecsegtethetné.

Nem ellenmondás ez? mondhatná itt valaki. Mi szükségeli ott a küzdést, hol a küzdés végcéljához való eljuthatást a legkisebb alap sem biztosítja. A hivatás? Hogyan és miben működnek itt az összefüggés szálai? Hiszen ha csakugyan hivatásbéli a kérdésben forgó küzdés: akkor épen az ellenkezőnek kell állania; akkor a küzdés folyamatában meglétesített állapotok között egy sem fordulhat elő, melynek tartalmában a mindig szemmel tartott végcél valahogyan már benne nem hatáskodnék. De ha már benne hatáskodik. akkor az a tökélyösztn megnyilatkozása által előhozott állapotnak épen azon oldalát teendi, mely abban positiv, azaz igenleges. Nem tükrözendi ugyan az említett oldal a végcélt a maga teljességében vissza, fogja mindamellett azt némileg visszatükrözni. És ez, már így véve is, elégségesnek mutatkozik arra, hogy bennünk a felfogott állapotot a megnyugvás bizonyos neme kísérje. Vagy nincsen úgy?

Tájékozódjunk. A tökélyösztn tisztán vett megnyilatkozását a tökélyek előhozása bélyegzi. Értjük pedig a »tökély« szó alatt mindazt, a mi valamely lényt képesebbé tesz arra, hogy az, a rá nézve természetszerű hatáskörön belül, saját, de valódi összességében felfogott rendeltetésének minél inkább megfelelhessen.

sen. Ily tökélyek például az ember természetszerű világában a testi és szellemi készségek, az ismeret különféle fajtái, a kedély nemessége, az akaratbeli elhatározottság, a szándék tisztasága, az öntudatosság ébersége stb.

Nézetünk ez. Más a tökélyösztön, más a tökélyösztön alakjában önmagát felfogó és meghatályosító szellem. Amaz képesség; ez lételv. Tulajdonképen itt nem a tökélyösztön az a tényező, mely a tökélyeket előhozza; az előhozást maga az önmagát tulajdon tökélyösztönének alakjában felfogó, szabadon tevő és megérvényesítő emberi szellem hajtja végre. Midőn ez, mint ily tényező, működik, működésének folytatásán keresztül, magát oly állapotba helyezkedettnek találja, mely az ő tisztán vett mi-voltának megfelel, mely vele öszhangzik és ennek következtében őt igazán gyönyörködteti. Innen szellemünkben az oly állapothoz való ragaszkodás, melynek alapját az önmaga által előhozott tökélyben leli föl.

Ezek után ítélve, az érintett állapothoz való ragaszkodás épen ama kedves érzelmet fejezi ki, mely a szellemet akkor szállja meg, midőn az, a maga által előfejlesztett tökélyen nyugvó állapotban saját önmagával való azonosságának nyomát veszi.

És ez a valódi tökélyen nyugvó állapotnak azon oldala, mely a szellem rendeltetésének igazán megfelel, mely becsének dolgában egyetemleges, mely mindig és mindenütt gyönyörködtetőleg hat. Akármikor és akárhol lelje tehát magát az emberi szellem a bizonyos, az igaz tökélyen nyugvó állapotban: lehetetlen, hogy akkor és ott némi jelét ne adja az önmagával való azonosság felfogásának. E jel a megvalósított tökélyhez és az azt feltüntető állapothoz való ragaszkodás, mely azonban nem mindig állandó, mert csupán ideiglenes is lehet.

Hogy-hogy? Hiszen ha az igaz tökélyen nyugvó állapot és a szellem önmagával való azonosságának birtokolása egymással öszhangzanak: nincs ok, mely miatt a tényleges ragaszkodást félbe kellene szakasztani. Honnan tehát annak a ragaszkodásnak ideiglenessége.

Igaz, de van még a dolognak másik oldala is. Erről sem szabad megfeledkeznünk. Ha megfeledkeznénk, akkor csakugyan belé sülyednénk az abstractiók tátongó világába. Ezen másik oldal nélkül az önmagával való azonosság sem lenne más, mint

puszta abstractió. Áttanulmányozandó ugyan az abstractiók világa is; de korántsem azért, hogy velőtlenítő hatásának meghódoljunk; hanem azért, hogy az ott letek szigorú átvizsgálása és megítélése után, oda emelkedhessünk: hol az igazság a maga özszerűségében, vagyis mint valódi életelv, önfejlesztőleg tesz önmagáról, a vele megbarátkozni akaró előtt, megnyugtató bizonytságot. Az elvontságok világa az egyoldalúságoknál veszteglő értelemnek, az özszerűségé ellenben a minden felfogottat az élet alakjában és tulajdon becsfokának erőhatásánál fogva méltányoló észnek pályaköre.

Helyén van itt annak fölemlítése is, hogy a philosophiának valódi organuma nem az értelem, hanem az ész. Tulajdonképen tehát itt is azt illeti meg a szó, nem az értelmet. Ez az ok, mely miatt a philosophián belül az értelem az észnek mindig alárendelendő. Az ész követeli e helyen is azt, hogy a kérdéses dolognak másik oldala iránt figyelemmel legyünk. Ha nem lennénk, a mulasztást nyomban követné a bonyodalmas tájékozatlanságnak megkábitó keserűsége.

12. Soós Mihálynál ezeket olvassuk: »Az emberi tökély eszményies alakjai szétدارolva s az egyének közt megosztva kerülnek elő, de mindenkor úgy, hogy a tökély mellett az árnyoldalak sem hiányzanak. A keresztény álláspontja a természetben. III. köt. 546. l. Budapest, 1882.

Más szóval, az ember, mint természeténél fogva véges, föltételes lény, még tökélyeiben sem tűnhetik föl bizonyos meghatározottság következményei nélkül. A már felhozottak szerint ugyanaz állítandó a tökélyen nyugvó állapotokról is. Még csak szó sem lehet arról, hogy állapottal találkozunk, melyet bizonyos határozottság nem jellegez. Mindegyiknek meg van a maga határozottsági oldala, mely őt a fokkonkénti fejlődés folyamatában a többi fok állapotaitól mindig megkülönbözteti.

Jól megjegyzendő tehát az is, hogy szellemünk világában egészen más a lényegbeli, az eredeti, más a nem lényegbeli, a nem eredeti, vagyis azon határozottság eredménye, melyet benne a más lényekkel való, esetleges összefüggés idéz elő. A lényegbeli határozottság eredménye, a szellem fejlődésének határai között, sem annak az önmagával, sem annak a más lényekkel való azonoságát nem akadályozza meg, sem meg nem csorbitja. Sőt szükségképen föltét arra, hogy az irányában közvetített megtudatolás biztosságot nyerjen.

Ily szempont érvényesítettsége mellett, a természeti törvények befolyása alól azon állapotok sincsenek kivéve, melyek a szabadon előhozott tökélyeken sarkallanak. Ezek körül nincs hely az ingatag módosításokban gyönyörködő önkénynek számára. A lényegbeli határoltóság fejlődésükön belül a szükségesség követelése uralkodnak. Ez okozza itt az általános összhangzás biztos folyamatát. Ezen, mint megmásíthatatlan alapon, sarkallik az egyéni megnyugvás után való törekvésnek fokenkénti érvényesülhetése is.

Ámde mivel bennünk a kérdés alatti állapot csak azon föltét mellett válhatik valódi tényadattá, ha a szellem a maga öntevését a tér, az idő és az okság viszonyai között valósítja meg; továbbá mivel e viszonyok az önmagát tevő szellem tisztán vett mivoltával össze nem hangzóak is lehetnek: világos, hogy az állapot esetleges oldalához oly elem is csatlakozhatik, mely a szellem mivoltával össze nem fér. Ha összefér, az állapothoz való ragaszkodás nincs a félbeszakasztásnak kitéve; de, ha az összeférést az elem idegenszerűsége megakadályozza: akkor a félbeszakasztást magok az állapot egymással ellenkező oldalai fogják megindítani. És ebben rejlik az említett ragaszkodás félbeszakasztásának külső oka.

Hatáskodik azonban még itt egy másik, belsőnek nevezhető ok is. Ezen ok azon egy az önmagában vett tökély, meg az ezen nyugvó állapot oldalainak ellentétes voltaival. Az egyik oldal egyetemleges, a másik egyedleges. Ez itt ama bökkenő, mely az összeférés vagy össze-nem-férés felfogásának ügyében haladni akaró megfigyelést számtalanszor megháborítja. Mivel az egyetemleges oldal az egyedlegesnek, ez meg amannak ellenkezője gyanánt jelenik meg a felfogó egyén előtt: úgy látszik, mintha ezen oldalak, sajátágaiknál fogva is már, kizárnák egymást. A mi egyetemleges, az nem lehet egyedleges is egyszersmind és viszontag.

Innen a felfogáskor mutatkozó tétovázás, mely mindaddig szokott tartani, valameddig a kölcsönös kizárásnak fanyalogtató látszatát az ész működése szét nem oszlatja. E szétosztatást a saját korlátai közé szorítókozó értelem, miként tudjuk, nem képes végrehajtani. Ennek a képtelenségnek nyomasztó érzése hozza azt a nyugtalanságot elő, mely a felfogót az értelmi felfogás korlátai közül való kilépésre, vagyis a fejlődés egy új, tartalomban gaz-

dagabb és megnyugtatóbb fokára való átkelésre belsőleg kénytetendi.

És ha ez sikerül, elérjük-e valamikor a teljes, vagyis a minket végérvényesen kielégítő megnyugvást? Ezt lehetne itt, a mondottak után, kérdezni. Nincs mód benne. Sovárgunk utána, törekszünk is rá; de az eszmény megvalósíthatóságának teljes birtokolása, miként az már egyszer érintve volt, nem a mi osztályrészünk. *Ultra posse, nemo.* Nagyon lehangoló nézet ez, mondhatná itt is valaki.

Lehangoló; de azért mégsem kétségbeejtő. Azok itéletét sem fogadjuk el, kik az ily nézet hallása után, még ellenmondásról is beszélnek. Az élesebb, a szokottnál mélyebb belátás képes az ilyfélék iránt fogékony elmét arról biztosítani, hogy e nézet és az emberi rendeltetés mivolta között épen nem fordul elő ellenmondás. A lehangoltság, ha beállít, lankasztja csak a szellem erejét; de azt magától az erőtlől nem fosztja meg. A lehangoltságnak csak az egyoldalúskodó értelem korlátain belül van kelete. A minék pedig csak ott van kelete, az, létezését illetőleg, valamelyik, általunk el is távolítható föltét befolyása alatt áll. Tőlünk függ tehát a lehangoltság eltávolításának tettlegesítése is.

De minek erejénél fogva hajthatnók mi azt végre? Az öntudatos elhatározás erejénél fogva. Itt kezdődik sajátképen az öntudatosan szabad tevékenykedésnek világa, melynek szünet nélkül továbbítható határai között, nem az egyoldalúskodó értelem többé, hanem a minden ismereti tárgyat tulajdon özszerűségében felfogó s átható ész viszi a főszerepet. Az pedig állítva volt már, hogy a philosophiának voltaképeni organuma az ész.

13. Ugy látszik, az eddig előadottak után, mintha most már egy oly állomáshoz értünk volna, mely tanácsosnak mutatja, hogy itt az eligazodhatás érdekében hozzunk föl néhány észrevételt. A feladat lehetőleg pontos megoldhatása többféleképpen megérintését szükségelte. Szükségelte különösen:

a) azt, hogy az általában vett philosophiának lényege, tárgya, organuma és előhozója helyszerűleg röviden, de mégis határozottan kiemeltessék. Az ezekre vonatkozó nézetek, a rájuk fordított felfogás különbözősége miatt, nagyon elágazók. Innen az, a mi miatt az ily nézetek befolyásából keletkezett akadályok eltávolítása sem juthat óhajtott sikerhez, ha azt, a felfogás

különböző voltának megítélésekor, a biztosan pártolható alap nem támogatja. Szükségelte

b) azt, hogy az A. és B. felek gondolkodási módjáról és szándékuk irányairól már előre is némi tudomással bírjunk. — Igen fontos az ok, mely ezt tanácsolta. Napjainkban sem irtózunk még a vitálkodás azon cselfogásaitól, melyek külsőleg színlük az igazságért való lelkesültséget: de bizonyos, hogy belsőleg soha sem szűkölködnek a legjogsértőbb célok és a legönzőbb indokok nélkül. Olvassuk csak bírálkodólag a hozzánk becsempészett materialisticus, socialisticus, communisticus, atheisticus és másféle felekezetek titkoskodó munkáit: s meg leszünk arról győződve, hogy most csakugyan nem mind arany az, a mi fénylik. Sem hire sem hamva most már annak a férfias komolyságnak, mely egykor az igazság szent ügye mellett felszólalókat oly igen magasztosította. Nyomai sem látszanak most már annak a bármely hiúságtól, bármily mellékcéloktól tiszta objectivitásnak, melylyel egykor a vitatkozások tárgyai felfogattak és végig átvizsgáltattak. Helyette a nyíltan ledérkedő, a minden renellenes után mohósággal kapkodó és csak a fölületesben, csak a sikamlósban gyönyörködő subjectivitás ütötte föl a maga sátorát. Ezé most a világ. Innen az a tartózkodás, melylyel most a mélyebben gondolkodók a tudósok vitatkozása iránt viseltetnek. Mi föladatunk érdekében állónak ítéltük, hogy jelről gondoskodjunk, mely az illető felekezetnek értésére adja, hogy itt a kedély ünnepélyes hangulatára lesz szükségünk. — Szükségelte továbbá

c) azt, hogy a tökélyösztön, mint a vitálkodó felek közös kiindulási pontja és szellemünkben a tisztán vett philosophálás meglétesíthetésének egyik nélkülözhetetlen föltéte, már e helyen is meg legyen különböztetve. Szükségelte végre a föladat lehetőleg pontos megoldhatása

d) azt, hogy ama kategoria se hagyassék érintetlenül, melyet a föladat megoldásának folyamításakor kiválóbb gondnal kell kísérnünk. Kell pedig ezt tennünk azért, mert ennek mi voltából folyó irányadása nélkül a tisztán vett philosophálás akadályainak sem elősorolását, sem világos megkülönböztetését, sem tüzetes megbíráását nem lehetne célirányosan megesközölni.

Melyik legyen az a kategória, azt már az eddig felhozottakból is ki lehet nyomozni. Akármelyikét vegyük az idézett pontoknak szemügyre: csakhamar ki fog világlni, hogy mindegyiknek határain belül oly tagokkal van dolgunk; melyek ellentétes viszonyban állanak egymáshoz. Nem az ellenmondásnak tehát, miként azt sokan pengetik, hanem az ellentétnek kategóriája az, mely itt, a feladat megoldásakor, kiválóbb gonddal kísérendő.

Azon kérdésre, hogy miért? ezt a választ adjuk. — Azért, mert azt, hogy eljárásunk az érintett kategória követelményeihez alkalmazkodjék, maga a feladat természete parancsolja. A tisztán vett philosophálás akadályait akarjuk eltávolítani; ezen akadályok az ellentét határai között mozognak: okvetlenül szükséges tehát, hogy a kívánt eltávolítás az ellentéti kategória követelményeivel öszhangzó legyen. Mivel pedig a tökélyösztön rejteményes világába is csak a kiemelt kategória segítkezése által juthatni be igazán; továbbá mivel a tudásösztön, melynek a philosophálás csak egyik kifolyása, nem egyéb, mint a tökélyösztön fejlődésének egyik fokköre: minden aggódás nélkül állíthatni, hogy az ész, a kérdéses akadályok eltávolításának ügyében valódiilag csak úgy fog boldogulni; ha az ellentéti kategória követelményeit valamennyi lépésénél egyenlőképen méltányolandja.

14. De mi hát mégis az, a mit az a kategória, az itt értett akadályok eltávolításakor, elutasítatlanul követelhet? — Követelheti

a) azt, hogy a tényezkedő egyén, az eljárásnak támaszúl szolgáló alapról, az eljárás lefolyása alatt egy percig se feledkezzék meg;

ö) azt, hogy az ellentéti, mint egymást kölcsönösen kizáró tagok közül mindegyik tag különleg felfogandó, különleg átértendő és különleg megítélendő létmozzanatnak tekintessék;

c) azt, hogy a tagok között fennálló viszony átvizsgálásából határozottan kilássék az a szükségesség, mely az elfogadásnak sürgetésén csak akkor szokott tágitani, ha a hiányosaknak bizonyult tagok a kölcsönös kiegészítés útján egymással kiegyenlödtek. Azt, hogy ezt a kiegyenlödést azután oly állapot követi, mely bizonyos tekintetben kielégítő, emlitenünk sem kell. Követelheti továbbá az ellentét kategóriája

d) azt, hogy az eljárás mozzanatonkénti haladása a kellő világossággal, a kellő rendezettséggel és a kellő alapossággal is fölkészített legyen. Szükséges ez, különben még most sem tudnánk megmenekülni azon zavartságtól, mely miatt az ellentét az ellenmondással számtalanszor fölcseréltetik. Követelheti végre a szóban forgó kategória

e) azt, hogy eljárásunk a kitűzött feladat megoldásán keresztül olyan legyen, hogy annak vivmányként felmutatható eredményéből sem a kellő tájékozottságnak, sem a kellő eligazodottságnak, sem a kellő otthonosságnak fokszerűleg megállapítható jelenségei ne hiányozzanak.

És miért mindez? Azért, mivel, csak az érintett követelményekhez való alkalmazkodás mellett, állíthatjuk fennakadás nélkül: hogy a philosophiai belátásnak módját ejtettük.

Dr. Horváth Cyrill.